
ALİ B. MUHAMMED EL-UCHÛRÎ HAYATI VE HÂŞİYE ALÂ ŞERHİ NUHBETUL'-FİKER ADLI ESERİNDE İBN HACER'E YÖNELTTİĞİ İTİRAZLAR*

ALI B. MUHAMMAD AL-UCHURI HIS LIFE AND HIS OBJECTIONS TO IBN HAJAR IN HIS WORK "HASHIYA ALA SHERHUL NUKHBAT AL-FIKAR

Tuğba METİN

tugbametin338@gmail.com

ORCID: 0009-0002-7460-3042

Atf Gösterme: METİN, Tuğba, "Ali b. Muhammed el-Uchûrî Hayatı ve Hâşiye Alâ Şerhi Nuhbetul'-Fiker Adlı Eserinde İbn Hacer'e Yönelttiği İtirazlar" Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD), Aralık 2023, (13) s. 302-321

Geliş Tarihi:

4 Ekim 2023

Kabul Tarihi:

15 Aralık 2023

©2023 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm'ın temel kaynağı hiç şüphesiz Sünnet'tir. Hadis usulü, Efendimiz Hz. Muhammed'e (sav) nispet edilen rivayetlerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin tespitini esas alarak Sünnet'i daha sonraki nesillere aktarmayı hedefler. Ayrıca hadis usulü birtakım söz, fiil ve davranışların Peygamber Efendimiz'e ait olup olmadığını birbirinden ayırt etmek için oluşturulmuş bir ilimdir dalıdır. Nitekim her ilim dalında olduğu gibi hadis usulü ilminde de şöhret bulmuş eserler mevcuttur. Hadis usulünde önemli bir yere sahip olan İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (ö. 143/1245) Mukaddimetu İbnü's- Salâh isimli eseri, Hâfız İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.852/1448), Mukaddime üzerine yazdığı muhtasar olan Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser meşhur eserler arasında zikredilir. Hâfız İbn Hacer el-Askalânî'nin Nuhbetu'l-Fiker ve onun şerhi olan Nuzhetu'n-Nazar isimli eserleri, hadis usulü alanında önem arz etmiş ve yazılan hadis usulü çalışmalarına kaynaklık etmiştir. Bu nedenle Nuhbe ve Nuzhe'nin hadis usulü tarihinde önemli bir yeri olup muteahhirün döneminde yazılmış olan çalışmalar içerisinde zirve eserler arasında yerini almıştır. İbn Hacer el-Askalânî'nin bu iki eseri üzerine birçok şerh, hâşiye ve ta'lik, çalışması yapılmıştır. Nuhbetu'l-Fiker ve Nuzhetu'n-Nazar üzerine pek çok çalışmanın mevcut olması, eserin ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Başta fıkıh usulü olmak üzere hadis, kelam, mantık, tasavvuf, belâgat gibi farklı ilmî alanlarda birçok eser telif eden Ali b. Muhammed el-Uchûrî de (ö.1066/1656) söz konusu eserler üzerine çalışma yapmış âlimlerdendir. Ali b. Muhammed el-Uchûrî'nin Nuhbetu'l-Fiker'in şerhi üzerine yazdığı Hâşiyetu'l-Uchûrî (Hâşiye alâ Şerhi Nuhbetu'l-Fiker) isimli eseridir. Ali b. Muhammed el-Uchûrî İbn Hacer'e farklı açılardan itirazlarda bulunmuştur. Bu makalede, evvela El-Uchûrî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve eserlerinden bahsedilecektir. Akabinde Onun eserinde İbn Hacer'e yönelttiği itirazları incelenecek olup bunların ilzam edici olup olmadıkları ve ne kadar isabetli oldukları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Hacer, El-Uchûrî, Şerh, Hâşiye, İtiraz.

Abstract: Abstract: After the Holy Qur'an, the main source of Islam is, without a doubt, the Sunnah. The Hadith methodology aims to hand down the Sunnah to future generations based on the determination of the accuracy and reliability of the accounts attributed to the Prophet Muhammad (pbuh). Also, the Hadith methodology is a field of study created to distinguish whether certain statements, acts and behaviors belong to the Prophet or not. Thus, as in all disciplines, there are works that have become famous in the Hadith methodology. Ibn al-Salah al-Shahrazûrî's (d. 143/1245) work titled Muqaddimah of Ibn al-Salah, and al-Hafiz Ibn Hajar al-Asqalânî's (d.

* Bu makale "Ali b. Muhammed el-Uchûrî ve Nuhbetu'l-Fiker Şerhi Üzerine Hâşiyesi" adlı yüksek lisans tezinden istifade edilerek üretilmiştir.

852/1448) work titled *Nukhbat al-Fikar fi Mustalahi Ahl al-Athar*, a summary written on Muqaddimah, who are the scholars with an important place in Hadith methodology, are mentioned among the famous works. Al-Hafiz Ibn Hajar al-Asqalānī's works titled *Nukhbat al-Fikar* and its annotation titled *Nuzhah al-Nathr* have been considered important in the field of Hadith methodology and served as a source for Hadith methodology studies. For this reason, *Nukhbat* and *Nuzhah* has an important place in the history of Hadith methodology and are regarded among the prominent works written in the period of later theologians (*muteahhirûn*). Many annotation, postscript (*hâşiye*) and script (*ta'lik*) works have been published on these two works of Ibn Hajar al-Asqalānī. The fact that many studies have been conducted on *Nukhbat al-Fikar* and *Nuzhah al-Nathr* shows the significance of the work. Created many works in different scholarly disciplines such as hadith, theology, logic, tasawwuf (Sufism), rhetoric, and especially the *usul-u fiqh* (principles of Islamic jurisprudence), Ali b. Muhammad al-Uchūrī (d. 1066/1656) is among the scholars who studied these works. Ali b. Muhammad al-Uchūrī's work on the annotation of *Nukhbat al-Fikar* is titled *Hâşiyetu'l-Uchūrī (Hâşiye alâ Şerhi Nuhbetu'l-Fiker)*. Ali b. Muhammad al-Uchūrī made objections to Ibn Hajar from different points of view. This article will first discuss al-Uchūrī's life as well as his scholarly personality, teachers, students, and works. Then, the objections he made to Ibn Hajar in his work will be analyzed and it will be evaluated whether they are binding and how to the point they are.

Key Words: Hadith, Ibn Hajar, El-Uchūrī , Sharh, Hâshiya , Objection.

GİRİŞ

Mukaddimetu İbnü's- Salâh, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (ö. 143/1245) hadis usûlüne dair meşhur bir eseri olup hadis ilmi açısından önem arz etmektedir. Hadis usûlü ile ilgili neredeyse tüm konuları içerisinde barındıran *Mukaddime*, daha önce yazılmış olan eserlerde geçen konuları sistematik bir tarzda bir araya getirmiştir. Fakat bu eser, tertip açısından bazı âlimler tarafından yetersiz görülmüştür. *Mukaddime*'deki tertip eksikliğinden kaynaklanan yetersizliği, İbn Hacer *Nuhbetu'l-Fiker* ve onun şerhi olan *Nuzhetu'n-Nazar* isimli eserini yazarak ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.¹

Nuhbetu'l-Fiker, İbnü's- Salâh'ın *Mukaddime*'si üzerine İbn Hacer tarafından kaleme alınan muhtasar bir çalışmasıdır. İbn Hacer, *Nuhbe*'de daha önce dağınık halde bulunan hadis usûlü konularını sistematik bir tarzda bir araya getirmiştir. Müellif, *Nuhbe*'nin özet mahiyetinde olması hasebiyle daha sonra *Nuzhetu'n-Nazar*'ı yazarak *Nuhbe*'yi şerh etmiştir. Hiç şüphesiz *Nuhbe* ve *Nuzhe*, hadis usûlü alanında telif edilen en önemli eserler arasındadır. Söz konusu eserler, hadis ilmi açısından son derece önem taşıdığı için üzerlerine birçok şerh hâşiye ve ta'lik çalışması yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların her biri ayrı bir önem arz ettiği için üzerinde titizlikle çalışılması ve incelenmesi gerekir.

¹ M. Yaşar Kandemir, "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21. /198-200.

İbn Hacer el-Askalâni'nin yazmış olduğu *Nuzhetu'n-Nazar fi Tavzîhi Nubhetu'l-Fiker* isimli eserin üzerine yapılan çalışmalardan biri de 11. yüzyılda yaşamış olan Ali b. Muhammed el-Uchûrî'ye aittir. Hadis usûlü alanında önemli bir konumda olan *Nuzhetu'n-Nazar*'ın daha iyi anlaşılması, hadis usûlüne katkı sağlaması ve ilgililere farklı bir bakış açısı kazandırabilmesi amacıyla bu eserin incelenmesi gerekli görülmüştür.

1. Ali B. Muhammed el-Uchûrî'nin Hayatı

Bu bölümde, dönemin Mâlikî mezhebinin şeyhlerinden, imamların imamı, dönemin bereketi ve yıldızı olarak vasıflandırılan irşâd ehli Ali b. Muhammed el-Uchûrî'nin kısaca hayatı, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve te'lif ettiği eserleri ele alınmıştır.

1.1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Müellifin adı, Ali b. Zeyne'l-âbidîn Muhammed b. Ebû Muhammed Zeynü'd-dîn Abdurrahmân b. Ali Ebu'l-İrşâd Nüreddîn el-Uchûrî el-Mâlikî'dir. El-Uchûrî, 967 (1560) yılında Mısır'ın Uchûru'l-verd köyünde dünyaya gelmiş ve bu beldeye nispet edilmiştir. Künyesi Ebû'l-Hasan olup kendisi evlenmemiş çocuk sahibi de olmamıştır.² el-Uchûrî'nin doğum tarihi, bazı kaynaklarda 975 olarak kaydedilmiştir.³

el-Uchûrî, Osmanlı Dönemi'nde Câmiu'l-Ezher'de ilim ile meşgul olmuştur. Şemseddîn er-Remlî (ö. 1004/1596), Sâlim b. Abdullah es-Senhûrî (ö. 1015/1606) gibi birçok âlimin ders halkasında bulunmuştur. Döneminin büyük âlimleri arasında yer alan el-Uchûrî, fıkıh, tefsir, mantık, kelam gibi birçok ilmî alanda kendisini geliştirmiştir. El-Uchûrî'nin ilmî hayatında tek bir mezhebe mensup hocalardan ders almadığını görülmektedir. Örneğin Osmân b. Alî el-Gazzî(ö.1009/1601), büyük bir Mâlikî âlimi; Muhammed b. Tâceddîn Ahmed el-Vesîmî (ö.1006/1598), Şâfiî âlimi; Muhammed b. Muhammed Bedreddin el-Kerhî (ö.1006/1598), ise Hanefî mezhebinin büyük âlimlerindendir.⁴

Talebesi tarafından yapılan saldırı neticesinde gözü kör olan el-Uchûrî'nin yaşadığı bu olay, kaynaklarımızda şöyle aktarılmaktadır: el-Uchûrî, bir gün ders halkasında iken yanına bir talebesi gelir. Talebesi, eşi ile çıkan anlaşmazlık sonucunda onu üç talak ile boşadığını söyler. Boşanmadan pişmanlık duyunca hocası el-Uchûrî'den bu konuda fetva vermesini

² Muhammed Emîn b. Fazlillâh el-Muhibbî (1111/1699), *Hulâsatü'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer*, (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 3/157; Muhammed b. Salim el-Mahlûf (ö. 1360/1941), *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Thk. Abdülmecid Hayâlî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1. Baskı,1424/2003), 1/440; Kettânî, Muhammed Abdülhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, 1/738.

³ Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris*, 1/783; Mahlûf, *Şeceretü-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/440.

⁴ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 1/783; Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/440.

ister. O da eşinin başka biri ile evlilik akdi yapmadan onunla nikâh akdi yapamayacağını söyleyince bu fetva talebenin hoşuna gitmez. Hocasına itiraz edip kendisini ölüm ile kendisini tehdit eder. Bir gün el-Uchûrî, ilim ile meşgul olurken talebesi ders halkasının bulunduğu meclise gelir. Hançerini çekerek hocasının başına vurur. Gözünden ağır yaralanan el-Uchûrî, talebeleri tarafından evine götürülmüş ve bu olaydan sonra ömrünün sonuna kadar bir gözü kör kalmıştır.⁵

İmam el-Uchûrî, doksan dokuz yıl kadar bir ömür sürmüştü ve ömrü boyunca ilim ile meşgul olmuş bir âlimdir. Kendisini âdetâ ilme adayan el-Uchûrî, başta fıkıh olmak üzere hadis, akâid, mantık gibi birçok alanda eser yazmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. İmam el-Uchûrî, ilmî gayreti ve hizmeti neticesinde döneminin en meşhur Mâlikî mezhebi imamları arasında yer almıştır. İmam el-Uchûrî, sadece kendi mezhebinin âlimlerinden değil Şâfi, Hanbelî gibi diğer mezhep âlimlerinden de ders almıştır. Döneminin önder fakihlerinden olan el-Uchûrî'nin birçok mezhep imamlarından ders alıp onların ilim meclislerinde bulunması ve birçok eser telif etmesi, onun derin ve detaylı bir ilme sahip olduğunun göstergesidir.⁶

Hanefî mezhep imamlarından olan Muhammed Emîn el-Muhibbî (ö.1111/1699), imam el-Uchûrî hakkında *“Kahire’de dönemin maliki mezhebinin şeyhlerinden, imamların imamı, dönemin bereketi ve yıldızıdır. Herkese faydalı olmuş, büyük bir titizlikle çalışmış, fıkıh, Arapça, belagat, mantık gibi ilimlerde mahir bir kimse olmuştur. Büyük bir muhaddis ve fakih, birçok rihlede bulunmuş hem ilimde hem de amelde âlim biri olup doğuda ve batıda meşhur olmuştur. Uzak diyarlardan insanlar kendisinden istifade etmek için yanına gelmişlerdir.”* demiştir.⁷

el-Uchûrî hakkında şöyle bir menkıbe nakledilir: Evliyadan bazılarının ona yüz yıl yaşayacağını söylediği rivayet edilir. El-Uchûrî, ağır hastalanıp ölüm döşeğine düştüğünde doksan dokuz yaşında olduğu için hayrete düşmüştür. Çünkü evliyaların yanılma gibi bir duruma düşmeyeceğine inanıyordu. Şeyh Abdurraûf el-Bişbîşî’ye (ö. ?) göre, imam el-Uchûrî, kendi doğumunu karıştırmış olabilir. Ya da yüz ile doksan dokuz yaşın arasında fazla bir zaman dilimi olmadığı için âlimler genel bir söylemde bulunmuş olabilir.⁸

⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158.

⁶ Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/151.

⁷ Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/157.

⁸ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye ft Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/440; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/160.

1.2. Hocaları

Osmanlı Dönemi'nin öncü âlimleri arasında yerini alan el-Uchûrî fıkıh, hadis, mantık, belâgat tasavvuf gibi birçok alanda ve birçok hocadan dersler almıştır. El-Uchûrî, uzun bir ömür yaşadığı için dede ve torunlar dahi ondan birlikte ilmî istifadede bulunmuştur. Onun ilim aldığı hocalardan bazıları şunlardır:

1. Alî b. Ebî Bekr Nureddin el-Karâfî (ö.980/1572)
2. Şemseddîn Muhammed el-Benevferî el-Malikî (ö.998/1589)
3. Abdulkerîm b. Nâsıruddin Kerîmuddin el-Bermûnî (ö.998/1590)
4. Muhammed b. Ebu'l-Abbâs Şehâbeddin er-Remlî (ö.1004/1596)
5. Muhammed b. Tâceddîn Ahmed el-Vesîmî eş-Şâfîî (ö.1006/1598)
6. Mahmud b. Muhammed el-Halebî Ebû's-Senâî (ö.1007/1599)
7. Osmân b. Alî el-Gazzî (ö.1009/1601)
8. Sâlim b. Muhammed Ebû'n-Necâ es-Senhûrî (ö.1015/1606)
9. Alî b. Yâhyâ Nuruddin ez-Zeyyâdî el-Mısırî (ö.1024/1615)
10. Muhammed Abdurraûf b. Tâci'l-Ârifîn, el-Haddâdî (ö.1031/1622).⁹

1.3. Talebeleri

Kaynaklarda el-Uchûrî'den ders aldığı belirtilen talebeler ise şunlardır:

1. Yahyâ b. Ca'fer b.Ubeydullâh el-Huseynî el-Malikî (ö.1065/1655)
2. İsa b.Muhammed Cârullâh Ebû Mektûm el-Mağribî (ö.1080/1669)
3. Muhammed b. Atîk el-Hamasî eş-Şâfîî (ö.1088/1677)
4. Alî b. Abdulvâhid Ebû'l-Hasan el-Ensârî es-Sicilmâsî (ö.1057/1647)
5. İsa b. Muhammed Cârullâh Ebû Mektûm el-Mağribî (ö.1080/1669)
6. Muhammed b. Abdullâh Şemsuddin el-Bâbilî (ö.1077/1666)
7. Fazlullâh b. Muhibbullâh b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö.1082/1671)
8. Ahmed b. Ahmed el-Âcemî eş-Şâfîî (ö.1086/1675)

⁹ Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/157; Kettânî, *Fihri'si'l-Fehâris*, 2/782; Kâdiri, *Neşru'l- Mesani*, 2/80; Alî Venîs, "Tercemetü'ş-Şeyhi'l-Allâmeti alâ Nureddin el-Üchûrî el-Malikî", <https://www.alukah.net/library/0/97513/> 16.01.2016 yılında yayınlanmıştır, s, 25.

9. Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Ayyâşî (ö.1090/1679)
10. Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zurkânî el-Vefâî (ö.1099/1688)
11. Hâmid b. Sâlim el-Aclûnî eş-Şâfiî (ö.1106/1695)
12. Burhânuddîn Ahmed İbrahim b. Mer'î b. eş-Şebrâhîti (ö.1106/1694)
13. Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî (ö.1098/1687)
14. Muhammed b. Abdullâh el-Harâşî (ö.1101/1690)
15. Halîl b. İbrâhîm el-Lakkânî (ö.1105/1693).¹⁰

1.4. Eserleri

İmam el-Uchûrî'nin hayatını ele alan kaynaklar incelendiğinde, onun birçok eser telif ettiği ve bu eserlerin farklı farklı ilim dallarından olduğu görülmektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1.4.1. Hadis İlmi ile İlgili Eserleri

- a. *Hâşiye (Ta'lika) alâ Nuzheti'n-nazar fî Tavzihi Nuhbetu'l-Fiker*: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye'de (Beyrut) basılmıştır.
- b. *Şerhu Elfiyeti'l-Irâkî fi Mustalahi'l-Hadis*: Eserin nüshaları, Hasan Husnâ Paşa'da (11[267]) mevcuttur. Ayrıca Âtîf Efendî 23[372] ve Süleymâniye Kütüphanesi'nde mevcuttur.
- c. *Risâletün fî't-Ta'lik alâ Kısmi'l-Hadisi'd-Da'if*: Eserin nüshası, Câmi'atu'l-İmam Muhammed b. Suûd'da (3.1.407 [3826]) bulunmaktadır.
- d. *Senedu'l-Uchûrî*: Eserin bir nüshası, Kâhire'de bulunan Dâru'l-Kütüb'de (1/74 [8]) mevcuttur.
- e. *el-Ervâhu Şerhu Hadis*: Eserin bir nüshası, Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd'da (3/2/507 [5937].) mevcuttur.
- f. *Şerhu Cem'i'n-Nihâye fî Ded'i'l-Hayri ve'l-Ğâye*: Bu eser üzerine Ehssan Dalal tarafından “*Uchûrî'nin Şerhu Muhtasari Sahîhi'l- Buhârî libn Ebi Cemre İsimli Eserinin Tahkîk ve Değerlendirilmesi (cihat ve kurban bölümleri arası)*” adında doktora tez çalışması yapılmıştır.

¹⁰ Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/157 Venis, *Tercemetü's-Şeyhi'l-Allâmeti alâ Nureddin el-Üchûrî el-Malikî*, <https://www.alukah.net/library/0/97513/> 16.01.2016 yılında yayınlanmıştır; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/782; Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/224.

g. *En-Nûru'l-Vehhâc fî'l-Kelâmi alâ'l-İsrâ ve'l-Mi'râc*: Eser, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye'de (Beyrut) basılmıştır.¹¹

1.4.2. Akâid İlmi ile İlgili Eserleri

- a. *Şerhu Manzûmetü'l-Akâid (Akâidetü'l-Uchûrî)*: Eserin nüshaları, Riyad'da Merkezi'l-Meliki'l-Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dırâsâtı'l-İslâmiyye'de (rakamu'l-hıfz: 11584) bulunmaktadır. Ayrıca Câmîatu Ummu'l-Kurâ'da (rakamu'l-hıfz:1356, vr.320.) mevcuttur.
- b. *Akâidetü'l-A'llâmeti'l-Uchûrî fî't-Tevhid*: Eserin nüshaları, el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de (rakamu'l-hıfz: [328] 4433, [2652]) mevcuttur.
- c. *el-İlticâi ilê'l-Mennân fî Esbâbı Hıfzı'l-İmân*: Eserin nüshaları, el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de (Rakamu'l-hıfz:[886]) vardır.
- d. *el-Munkız mine'd-Delâleti alâ Metni Akâdeti'r-Risale*: Eserin nüshaları, Riyad'da Merkezi'l-Meliki'l-Faysal li'l- buhûs ve'd-Dırâsâtı'l-İslâmiyye'de (rakamu'l-hıfz: (2805-2-ف) mevcuttur. Bu eser, Mâlikî fakihlerinden olan İbn Ebû Zeyd el-Kayrâvânî'nin (ö.386/996) Ehl-i sünnet akidesi üzerine yazmış olduğu risalesi üzerine imam el-Uchûrî'nin yapmış olduğu bir şerh çalışmasıdır.
- e. *Manzûmetu fî Aksâmi'l-Hamd*: Eserin Riyad'da Merkezi'l-Meliki'l-Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dırâsâtı'l-İslâmiyye'de (rakamu'l-hıfz:3/269.) nüshası mevcuttur.¹²

1.4.3. Fıkıh İlmi ile İlgili Eserleri

- a. *Manzûmetü'l-Uchûrî fî Ahkâmi'l-Hünsa'l-Müşkil fî'l-Fıkhî'l-Malîkî ve Şerhiha*: Bu eserin nüshaları, Kahire'de, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye'de (rakam: (21651/ ب) ve Tûnus'ta, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye'de (rakam: 858.) mevcuttur.
- b. *Manzûmetü'ş-Şühedâ ve Şerhiha*: Bu eser, bir ta'lik türü olup nüshaları, ez-Zâhirîyye'de (rakamu'l-hıfz:3882) ve Mekketü'l-Mükerreme Câmîatu Ummü'l-Kurâ'da (4/1429 vr. 3, h.1033) mevcuttur.
- c. *El-Ecvibetü'l-Muharrere li-Es'ileti'l-Berere*: Eserin nüshaları, Kahire'de el-Mektebetü'l-Hudeyviye'de (Rakamu'l-Hıfz: (3/153) ve Cidde'de el-Mektebetü'l-Merkeziyye'de (rakamu'l-hıfz:897) mevcuttur.¹³

¹¹ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/224; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Kâdiri, *Neşrul Mesani*, 2/81. Venîs, *Tercemetü'ş-şeyhi'l-Allâmeti alâ Nureddin el-Üchûrî el-Malîkî*, <https://www.alukah.net/library/0/97513/16.01.2016>'da yayınlanmıştır, s. 32-40.

¹² Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/224; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Kâdiri, *Neşru'l -Mesani*, 2/81. Venîs, *Tercemetü'ş-şeyhi'l-Allâmeti alâ Nureddin el-Üchûrî el-Malîkî*, <https://www.alukah.net/library/0/97513/16.01.2016>'da yayınlanmıştır, s. 32-40.

- d.** *Ez-Zehrâtü'l-Verdiyyeti fî'l-Fetâva'l-Üchûrî*. Bu eser, Dâru İbn Hazm'da (Beyrut) basılmıştır.
- e.** *Risâletün fî Esbâbi's-Şehâde*: Nüshası: Câmiatu'l-Melik Faysal el-Mektebetü'l-Merkeziyye 'de (rakamu'l-hıfz:100.1.2) bulunmaktadır.
- f.** *Ğayetü'l-Beyân bi-Halli Şürbi mâ lâ Yüğayyibü'l-Akle mined'Dühân*: Eserin nüshası, ez-Zâhiriyye'de (4375 vr. 11-14) ve Tunus'ta Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyyeti'de (rakam 7126/2, vr. 81.) bulunmaktadır.
- g.** *Risaletün fî Ahkâmi's-Sıyâm*: Eserin nüshası, Riyad'da Merkezi'l-Meliki'l-Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dırâsâtı'l-İslâmiyye'de (rakamu'l-hıfz:203, vr. 120.) bulunmaktadır.
- h.** *Hâşiye alâ Şerhi Hutbeti Muhtasari Halîli*: Eserin nüshaları, Hizânetu Mağrib İbn Yusuf'ta (rakamu'l-hıfz: (36/2) mevcuttur. El-Uchûrî, bu muhtasar üzerine on ciltlik bir şerh çalışması yapmıştır.¹⁴
- i.** *Hâşiyetü alâ Şerhi't-Tetâi alâ Risaleti İbn Ebu Zeyd el-Kayrâvânî*: Eserin nüshası, Ribat' da el-Hizânetü'l-Amme'de (rakam, 153) ve Mektebetü Câmiî'z-Zeytûniyyeti'de (rakam:2474/2476) bulunmaktadır.¹⁵

1.4.4. Siyer İlmi ile İlgili Eserleri

- a.** *Şerhu'd-Düreri's-seniyye fî Nazmi's-Sîreti'n-Nebeviyye*: Eser, Mısır'da Vizaretü'l-Evkafi'l-Mısrıyye'de basılmıştır.
- b.** *Kitab alâ's-Şemâili'l-Muhammediyye*: Eserin nüshası Kahire'deki Dâru'l-Kütüb'da (rakam 22586/b vr. 50) bulunmaktadır.¹⁶

1.4.5. Fedail ile İlgili Eserleri

- a.** *Urcûzetun fî Medhi'l-Kur'ân*: Eserin nüshaları, Mektebetü'l-Vataniyye'de (Paris, 137[5581]) mevcuttur.

¹³ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Meknûn fî ez-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn*, nşr. Kilisli Muallim Rıfat - Şerâfeddin Yalıtıkaya (İstanbul,1945-47),1/27.

¹⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/1628; Muhammed el-Hucvî es-Seâlibî, *el-Fikri's-Sâmî fî Târîh-i'l-Fıkhü'l-İslamî*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye (Beyrut, 1995) ,4/112.

¹⁵ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikîyye*, 1/224; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Kâdiri, *Neşru'l-Mesani*, 2/81. Venîs, *Tercemetü's-Şeyhi'l-Allâmeti alâ Nureddin el-Üchûrî el-Malikî*, <https://www.alukah.net/library/0/97513/> 16.01.2016'da yayınlanmıştır, s. 32-40.

¹⁶ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikîyye*, 1/224; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Kâdiri, *Neşru'l-Mesani*, 2/81. Venîs, *Tercemetü's-Şeyhi'l-Allâmeti alâ Nureddin el-Üchûrî el-Malikî*, <https://www.alukah.net/library/0/97513/> 16.01.2016'da yayınlanmıştır, s. 32-40.

- b. *Manzûmetün fî Fedâili Ba'dî'l-Efa'li ve'l-Akvâli'l-Me'mûr bi-Fi'liha*: Nüshası, Dârü'l-Kütübi'l-Vataniyye'de (Tunus, 7322/13, vr. 135) mevcuttur.
- c. *Risaletün fî Fedâili'l-Kahve ve Menâfi'iha*: Eserin bir nüshası, Almanya'da Mektebetü Cûte'de (rakamu'l-hıfz: 2101/2) mevcuttur.
- d. *En-Nefahâtu's-Samediyye fî Şerhi's-Salâvâti'l-Ahmediyye*: Eserin nüshaları, Kahire'deki Dâru'l-Kutub'da (rakam 22586/b vr. 50) bulunmaktadır.
- e. *Mukaddimetün fî Yevm-i Âşûrâ*: Eserin nüshası Dârü'l-Kütübi'l-Vataniyye'de (rakamu'l-hıfz: 1376) mevcuttur.
- f. *Mukaddimetün fî Fedâili Ramadân*: Eser, Kahire'de Haceriyyetü Kadime'de (1277 yılında basılmıştır.
- g. *Mi'râcu'l-Amel*: Eserin nüshası, Magrib'te bulunan Mektebetü'r-Ribat'da (rakamu'l-hıfz:499/2) mevcuttur.
- h. *Hidâyetü'l-Mennân fî Fedâili Leyleti'n-Nısfî min Şa'bân*: Eserin nüshaları, Mektebetü'l-Ezheriyye'de (rakamu'l-hıfz: [142],Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyyeti'de (rakamu-hıfz:1/49);ve el-Hadyûye'de (rakamu'l-hıfz:6/216, 7/435) mevcuttur.¹⁷

1.4.6. Arapça ile İlgili Eserleri

- a. *Nazmün fî İ'rabi'l-Besmele*: Eserin nüshası, Mektebetü'l-Ezheriyye'de (rakamu'l-hıfz: 862 koleksiyonu) bulunmaktadır.
- b. *Ezânü'l-Buhûri'l-Hamseti aşara*: Eserin nüshası, Mektebetü'l-Mescidi'n-Nebevî'de (1. 249/25-ب) mevcuttur.¹⁸

1.4.7. Mantık İlmi ile İlgili Eserleri

- a. *Şerhu't-Tehzib li't-Taftâzânî fî'l-Mantık*: Eserin nüshası, el-Mektebetü'l-Vatanîyye'de (rakamu'l-hıfz:1405) bulunmaktadır.
- b. *Urcûzetü manzûmetin fî İlmi'l-Hisâb ve Şerhuha*: Eserin nüshası, Riyad 'da Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de (1066/2, vr. 18,) bulunmaktadır.
- c. *Şerhu İsâgûcî*: Eserin nüshası, Mısır'da Mektebetü'l-İskenderiyye'de (rakamu'l-hıfz:(15) mevcuttur.¹⁹

¹⁷ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/224; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Kâdiri, *Neşru'l-Mesani*, 2/81.

¹⁸ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/224; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Kâdiri, *Neşru'l-Mesani*, 2/81.

¹⁹ Eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/224. Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Kâdiri, *Neşru'l-Mesani*, 2/81.

İlim dolu bir hayat süren imam el-Uchûrî,1066/1655 yılında Cemâziyelevvel ayının pazar gecesinde Mısır'da vefat etmiştir. Ezher Camii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra İhvetü Seyyidinâ Yûsuf adı ile bilinen meşhed yakınlarındaki kabristanda defnedilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi âlimin vefat tarihi tartışmalıdır. Fakat tabakât literatürüne göre baskın görüş, 1066 yılının Cemâziyelevvel ayıdır.²⁰

2. Uchûrî'nin *Nuzhetu'n-Nazar* Hâşiyesi ve İbn Hacer'e Yönelttiği İtirazlar

Bu başlık altında İmam el-Uchûrî'nin hâşiyesi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra âlimin hâşiyesinde İbn Hacer'e yöneltmiş olduğu itirazlar aktarılacaktır. Makaledeki itiraz konuları *Nuzhe*'deki başlık sırasına göre işlenmiştir.

2.1. el-Uchûrî'nin *Nuzhetu'n-Nazar* Hâşiyesi

Yukarıda ifade edildiği gibi İbn Hacer'e ait olan *Nuzhetu'n-Nazar*, *Nuhbetu'l-Fiker*'in şerhidir. Kimi müellifler, söz konusu eserler üzerine şerh, hâşiyeye, ta'lik, nazm, ihtisâr, nüket türü çalışmalar yapmıştır.²¹ Yapılan bu çalışmalardan biri de İmam el-Uchûrî'ye ait "*Hâşiyeye alâ Şerhi Nuhbetu'l-Fiker*" isimli eserdir.

Ali b. Muhammed el-Uchûrî, *Nuzhetu'n-Nazar* üzerine yapmış olduğu çalışmasına herhangi bir isim tayin etmemiştir. Dolayısıyla teracim kitaplarında el-Uchûrî'ye dair malumâtlar incelendiğinde veya *Nuhbe* ve *Nuzhe* üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında, çalışmasına farklı isimler konulduğu, muayyen bir ismin olmadığı görülmektedir.²²

Kitap üzerine çalışma yapan âlimlerin bazısı "*Haşiyetün alâ Şerhi Nuhbetu'l-Fiker*" başlığını kullanmıştır. Bazı âlimler de *Nuhbe*'nin şerhi *Nuzhe* olduğundan dolayı başlığı "*Haşiyetü alâ Nuzhetu'n-Nazar*" şeklinde atmışlardır. Hâşiyeye "*El-Uchûrî alâ Şerhi Nuhbetu'l-Fiker:el-Müsemma Nuzhetu'n-Nazar*", "*Haşiyetü Nuzhetu'n-Nazar fi Tavdîhi Nuhbetu'l-Fiker*" şeklinde isimler veren âlimler de olmuştur.²³ Esasında başlıklar her ne kadar farklı olsa da manâlar aynıdır. Nitekim el-Uchûrî'nin çalışması, *Nuzhe* üzerine bir hâşiyedir. Yukarıda da belirtildiği gibi farklı başlıkların konulması, imam el-Uchûrî'nin eserine bir başlık tayin etmediğinden kaynaklanmaktadır.

²⁰ Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/160; Çavuşoğlu, "Üchûrî", 42/274.

²¹ İbrahim Gökçe, *Nuhbetul'l-Fiker ve Nuzhetun'n-Nazar* Özelinde İbn Hacer'in Hadis Usulü Alanında Yaptığı Çalışmaların Değerlendirilmesi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), 35, 45, 62.

²² Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, 3/158; Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/303; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/783.

²³ Alî b. Muhammed el-Uchûrî (1066/1655), *Hâşiyeye alâ Şerhi Nuhbetu'l-fiker*, thk. Beşşar Muhammed Halil el-Kaysî (Kerkük: Dâru İbn Hazm,1. Baskı, 2016), 39-40.

Kitabın çalışma alanı hadis usûlü olup İbn Hacer'in *Nuzhetu'n-Nazar* isimli kitabına bir hâşiye çalışmasıdır. Müellifin, eserini kaç yılında telif ettiğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Lâkin hakkında bilgi edindiğimiz nüshalardan Mektebetü'l-Ezheriyye'de bulunan nüshanın 1079 yılında; Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bulunan nüshanın ise 1055 yılında yazıldığı kaydedilmiştir. Makalede, hâşiye üzerine Dr. Beşşar Muhammed el-Kaysî'nin 2016 yılında yapmış olduğu tahkik çalışmasından istifade edilmiştir.²⁴

el-Uchûrî'nin hâşiyesinin nüshaları birkaç yerde mevcuttur. Mektebetü'l-Ezheriyye'de bir nüsha; Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de iki nüsha; Hazânetü'l-Âmme'de (Rabat) bir nüsha mevcuttur. Ayrıca ülkemizde de Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla Kütüphanesi ve İzmir Milli Kütüphane 'de mevcuttur.²⁵

İmam el-Uchûrî, eserinde ana başlık ve alt başlıklar olmak üzere toplamda 126 başlıkta hadis usûlü konularına değinmiştir. Müellif, neredeyse bütün hadis konularına detaylıca değinmiştir. Fakat kimi zaman da meselenin ehemmiyetine binâen konuları izah ederken birkaç ibare ile yetinmiştir.

el-Uchûrî, âlimlerin görüşüne itirazda bulunurken saygılı bir üslûp kullanmıştır. Hiçbir zaman bir âlime ya da âlimin görüşüne dair aşağılayıcı bir üslûp kullanmamıştır. Fakat kimi zamanda âlimlerin görüşüne katılmadığında fâsid, bâtıl ya da uygun olmayan görüşlere sahip olduklarını nakletmiştir.²⁶ el-Uchûrî, eserini kaleme alırken yüzden fazla kaynak kullanmıştır. Onun her konuya dair birbirinden farklı âlimlerin eserlerinden nakilde bulunması, kendisinin hadis usûlü konularına ve ulemanın konulara yönelik görüşlerine ne kadar vakıf olduğunu göstermektedir. Örneğin, İbü's-Salâh, Hatîb el-Bağdâdî, İmam Süyûtî (ö.911/1505), Abdurrahman el-İrâkî (ö. 806/1404), Zerkeşî (ö. 794/1392) gibi âlimlerin görüşlerine sık sık yer vermiştir.

el-Uchûrî, hadis usûlü ile alakalı bir terimi izah ederken İbn Hacer'in görüşünü verdikten sonra konu ile alakalı kullandığı kaynaklarda âlimlerin konuya dair görüşlerinden ve itirazlarından da bahsetmiştir. Bu yöntem kimi zaman konunun her yönü ile anlaşılmasına katkı sağlasa da bazen konuyu dağıtmıştır.²⁷

²⁴ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 37-40.

²⁵ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 44-47.

²⁶ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 150, 152, 155, 177, 388.

²⁷ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 177,182-183, 378, 402.

el-Uchûrî'nin eserinin özellikle baş tarafı, neredeyse reddiye haline dönüşen bir çalışmadır. el-Uchûrî, atmış olduğu yaklaşık her başlık altında gerek İbn Hacer'e gerekse talebelerine birçok itirazda bulunmuştur. Bu durum, *Hâşiye*'yi her ne kadar reddiye mahiyetine dönüştürse de kimi zaman konunun daha iyi anlaşılıp ve çok yönlü düşünülüp bir sonuca varılmasına hizmet etmektedir.

2.2. el-Uchûrî'nin Hâşiye'sinde İbn Hacer'e Yönelttiği İtirazlar

2.2.1. Zarûrî İlim ile Nazarî İlim Arasındaki Fark

İmam el-Uchûrî, İbn Hacer'in "Zaruri ilim, delilsiz ilmi ifade eder, nazari ilim ise delilli olan ilmi ifade eder." ²⁸ şeklindeki tanımına bir itirazda bulunmuştur. el-Uchûrî, İbn Hacer'in bu tanımının uygun bir ifade olmadığını, ifadenin doğrusunun ise "Delilsiz hâsıl olan ilmin, zaruri ilim" olduğunu söyler. Nazari ilme gelince, "Delil ve istidlâl ile anlaşılan ilim" olduğunu ifade eder. ²⁹

2.2.2. Garib Hadis

İbn Hacer'e göre garib hadis, mutlak ve nisbî olmak üzere iki kısımdır. O, şerhinde ahad hadisi aziz, meşhur ve garib olmak üzere üç kısma ayırmıştır. ³⁰ el-Uchûrî, İbn Hacer'in şerhinde garib hadis için yapmış olduğu taksime itiraz etmiştir. O, İbn Hacer'in ibaresine bakıldığında, hem garib-i mutlak hem de garib-i nisbînin kendi arasında ikiye ayrıldığını ve sanki dört kısım varmış gibi anlaşıldığını; hâlbuki garib hadisin iki kısma ayrıldığını söyler. ³¹

2.2.3. Ahad Hadis ve Kısımları Olan Makbûl-Merdûd Hadis

Ahad hadis, makbûl ve merdûd olmak üzere iki kısma ayrılır. İbn Hacer, ulemâya göre makbûl hadis ile amel edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. ³² el-Uchûrî, bu ibarenin zâhirinin makbûl için yapılmış bir tarif olduğunu söyler. O, İbn Hacer'in makbûl hadisi tarif ederken onun hükmünü tarif olarak zikrettiğini ifade eder. Kendisi ise tarifin, hüküm ile yapılmasının uygun olmadığını söyleyerek İbn Hacer'in tarifini uygun görmemiştir. ³³

²⁸ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 154.

²⁹ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 126.

³⁰ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 28.

³¹ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 154.

³² İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 28.

³³ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 155.

İbn Hacer'e göre merdûd hadis, doğruluğu tercih edilmeyen râvinin rivayet ettiği hadistir.³⁴ el-Uchûrî'ye göre bu tarif, efradını cami ağıyarını mani olması gerekir. Yani nâkilin yalanı sabit olan veya râvisinin ne doğruluğu ne de yalancılığı sabit olmayan hadislere de şâmil olmalıdır. el-Uchûrî, merdûdu böyle taksim ederek İbn Hacer'in taksiminin kapsayıcı olmadığını söylemiştir. Yine ona göre bu gibi durumlarda doğrudan redde gidilmez. Bunlarda tevakkuf etmek gerekir. Ayrıca bir hadisin merdûd olması için nâkilin yalancılığının tespit edilmesi gerekir. Üzerinde tevakkuf edilen hadise dair şayet bir karîne olursa yani karîne, ravinin sıdkını gerektiriyorsa onun hadisini makbûle ilhak etmek gerekir. Eğer hiçbir karîne yoksa o zaman onun hadisi merdûd hadis olarak kabul edilir. Lâkin burada gerçek mânada bir merdûdlük söz konusu olmaz. Sadece tam emin olunmadığı için hadis, makbûl sınıfında değerlendirilir.³⁵

2.2.4. Ferd ve Nisbî Garib Arasındaki Fark

İbn Hacer, Garîb hadisin, mutlak ferd ve nisbî ferd olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmiştir. İmam el-Uchûrî, nisbî garib ve ferd arasındaki fark başlığı altında İbn Hacer'i eleştirmiştir. İbn Hacer'e göre, garabetin senedin sahabî tarafında olması hâlinde, hadis mutlak ferd olur.³⁶ İmam el-Uchûrî, İbn Hacer'in bu tarifinin eksik olduğunu söylemiştir. Ona göre, musannifin ibaresi eksik olup muayyen bir şahsa nispet edildiğinden, nisbî ferd olarak isimlendirilmiştir.³⁷

İbn Hacer, *Nuzhe*'sinde garîb ile ferdin lügat ve ıstılahta eş anlamlı olduğunu belirtmiştir. el-Uchûrî, İbn Hacer'in bu düşüncesinin müşkil arz ettiğini söyleyerek itirazda bulunmuştur. O, lügat ehlinin görüşlerine göre bu iki kelimenin eş anlamlı olmayıp, mânalarının farklı olduğunu söylemiştir. El-Uchûrî, bu iki kelime arasında umum-husus ilişkisi farkı olduğu kanaatindedir.³⁸ Sonuç olarak O, söz konusu iki kelimenin lügat açısından müteradif olduğunu söylemenin bâtil olduğu görüşündedir. İmam el-Uchûrî, Zekeriyâ el-Hemedânî'nin (ö.395/1004) ve İbn Kutluboğa'nın da kendisi ile aynı görüşte olduğunu nakletmiştir.³⁹

³⁴ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 28.

³⁵ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 155-157.

³⁶ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 31.

³⁷ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 169.

³⁸ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 171.

³⁹ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 168. ayrıntı bilgi için bkz. İbn Kutluboğa, Abdullah es-Sûdûnî el-Cemâli. *Hâşiyetü İbn Kutluboğa, el-Kavlu'l-Mubteker alâ Şerhi Nuhbetu'l-Fiker*(Riyad: Dâru'l-Vatan), 46-47.

2.2.5. Sahih li-ğayrihî

İbn Hacer'e göre hasen li-ğayrihî olan bir hadis, hasen li-zâtihî olan hadislerin birkaç yoldan gelip tashih edilmesi ile sahih li-ğayrihî mertebesine ulaşır. Hadisler iki yolla da gelmiş olsa hasen li-zâtihî olan hadis, diğer bir yoldan ondan daha üstün olan ya da ona eşit seviyede senetlerle gelirse birbirini destekleyip bir üst mertebeye çıkabilir. Hasen li- zâtihî olan bir hadis, başka yolla hasen li-ğayrihî olan hadisle tashih edilemez. Yani hasen li-zâtihî, ancak hasen li-zâtihî olan bir hadis aracılığı ile sahih li-ğayrihî olur.⁴⁰

el-Uchûrî, İbn Hacer'in metinde geçen "Bir hadis, birden çok yolla rivayet edilirse tashih edilir." Şeklindeki bir ibaresine itirazda bulunmuştur. El-Uchûrî'ye göre hasen li-zâtihînin olan bir rivayetin, sahih li-ğayrihî seviyesine çıkarılabilmesi için diğer yoldan gelen hadislerin de en az hasen li-zâtihî mertebesinde veya hasen li-zâtihî mertebesinde daha kuvvetli olmaları gerekir. Diğer tariklerden gelen hadislerin hasen li-ğayrihî ya da zayıf olması durumunda hasen li- zâtihîyi sahih li-ğayrihî mertebesine çıkarmaz.⁴¹

Hasen li-ğayrihî zayıf hadis sınıfında olup kendisinden daha güçlü yollardan gelen hadislerin desteklenmesi ile hasen li-ğayrihî mertebesine çıkmıştır. Böyle bir hadis, tekrardan desteklenip sahih li-ğayrihî mertebesine çıkarılamaz. Ancak hasen li-zâtihî olan bir hadis, kendisi gibi ya da kendisinden daha kuvvetli olan hadislerle desteklenirse sahih li-ğayrihî mertebesine çıkar. Şayet İbn Hacer'in dediği gibi olursa destekleyicisi olan her zayıf hadis, sahih li-ğayrihî mertebesine çıkabilir. Bu da kabul edilemez bir durumdur. Kanaatimizce de, el-Uchûrî'nin görüşü daha isabetlidir.

2.2.6. Mahfûz ve Şâz

İbn Hacer'e göre bir râvinin rivayet etmiş olduğu hadisinde ya zabt kusurundan dolayı bir fazlalık ya adet çokluğu ya da diğer tercih sebeplerinden dolayı kendisinden daha üstün olan bir râvi yönünden muhalefet söz konusu olursa, râcihe mahfûz; mercûha ise şâz denir.⁴² İmam el-Uchûrî, bu muhalefetin ya senedde ya da metinde olduğunu söyler. Yani İbn Hacer, muhalefetin sened ile sınırlı olduğu şeklinde bir tarif vermiştir. el-Uchûrî ise böyle bir durumun bazen senedde bazen de metinde olup ikisine de şâmil olduğunu ifade eder.⁴³

⁴⁰ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 211.

⁴¹ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 211-212.

⁴² İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 43-44.

⁴³ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 225-227.

el-Uchuri'ye göre İbn Hacer'in şâz hadis için yapmış olduğu tarif, imam Şâfiî'nin yapmış olduğu tarife muvafıktır.⁴⁴ Çünkü diğer âlimler şâz rivayeti, sika olan râvinin kendinden daha güvenilir olan râviye muhalefet etmesi olarak yorumlamıştır. El-Uchûrî, konuyu delillendirmek için “Ameller, niyetlere göredir...”⁴⁵ hadisini örnek olarak göstermiştir. Bu hadisin rivayetinde teferrûd olup lâkin sahih hadis mertebesinde olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

2.2.7. Şâz ve Münker Arasındaki Fark

İbn Hacer, *Nuzhe*'de “Ma'rûf- Münker” başlığı altında şâz ile münker hadis arasında bir ayırım yapmıştır. Musannife göre: Şâz ile Münker arasında umum-husus ilişkisi farkı vardır. Çünkü ikisi de muhaliftir. Şâz, mahfuza muhalif; münker ise ma'rûfa muhaliftir. Dolayısıyla ikisinin ortak vasfı muhalif olmalarıdır. Şu hususta şâz ve münker birbirinden ayrılır: Şâzın râvisi sika olup münkerin râvisi ise zayıftır.⁴⁷

İmam el-Uchûrî, yukarıda şâz ve münker için yapılan tarife dair bir hususa itiraz etmiştir. İbn Hacer'in yaptığı tarife göre umum husus bakımından şâz ve münker arasında bir zıtlık vardır. İbn Hacer'in yapmış olduğu bu umum-hususluk tarifinin, hadis usûlü âlimlerinin katındaki umum-husus mânasına uygun olmadığını söyleyen el-Uchûrî, Lekkânî'nin (ö.1041/1632) kendisi ile aynı görüşü savunduğunu aktarmıştır.⁴⁸

2.2.8. Mütâbi'

İbn Hacer, mütâbi' terimini, “Nisbî ferd, ferd olduğu zannıyla başka muhaddislerin ona muvâfakat ettiği görülürse, ikinci hadise mütâbi' denilir.” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁹ İmam el-Uchûrî, İbn Hacer'in yapmış olduğu tanımı eksik bulup bir itirazda bulunmuştur. İbn Hacer'in terimi, nisbî ferd ile tahdîd etmesi anlamsız olup gereksiz olduğunu ifade eden İmam el-Uchûrî, mutlak ferdde de mütâbeât olabileceğini söylemiştir. el-Uchûrî'ye göre mütâbi' hadiste de şâhid hadiste de hem mutlak ferd hem de nisbî ferd durumu söz konusu olabilir. O, İbn Hacer'in tanımı nisbî ferd ile kayıtlamış olmasını bir eksiklik olarak görmüştür.⁵⁰ Burada

⁴⁴ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 225.

⁴⁵ Buhârî, *Bedü'l-Vahy*, 1; Müslim, “İmare”, 155; Ebu Davud, “Talak”, 11.

⁴⁶ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 225-227.

⁴⁷ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 45.

⁴⁸ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 230.

⁴⁹ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 45.

⁵⁰ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 231.

imam el-Uchûrî'nin görüşünde daha isabetli olduğunu görülmektedir. Çünkü İbn Hacer'in mütâbi'yi sadece nisbî ferd ile sınırlandırması uygun değildir.

İbn Hacer, *Nuzhe*'sinde mütâbi' hadisi kısımlara ayırmıştır. Kendisi, “*Eğer mutâbe‘ât, râvinin bizzat kendisi için hâsıl olursa buna mutâbe‘ât-ı tâmmе, râvinin şeyhi ve üstündekiler için hâsıl olursa, buna da mutâbe‘ât-ı kâsıra denir.*” şeklinde bir tanım yapmıştır.⁵¹

İbn Hacer'e göre ister mutâbe‘ât-ı tâmmе olsun, ister mutâbe‘ât-ı kâsıra olsun, lafız ile gelmesi şart değildir. Aynı sahabenin rivayetinden olmak şartı ile mâna yönünden ittifak söz konusu olması mutâbe‘ât için kâfidir.⁵² el-Uchûrî, İbn Hacer'in mutâbe‘ât için rivayetini aynı sahabeden olmasını şart koşmasına itiraz etmiştir. el-Uchûrî İbn Ebû Şerîf, Münâvî (ö.1031/1622) ve Irâkî'nin (ö.806/1404) İbn Hacer'e muhalif bir görüş benimsediğini belirtmiştir. Zikrettiğimiz bu âlimlere göre mütâbi için aynı rivayetini sahabeden olma şartı yoktur.⁵³

2.2.9. Mürsel Hadis

İbn Hacer'e göre senedin son kısmında tâbiînden sonra bir ravi düşerse buna mürsel hadis denir.⁵⁴ El-Uchûrî, İbn Hacer'in bu tanımına itiraz etmiştir. Ona göre bir hadisi tâbiînin dışında başka biri de bu şekilde rivayet ederse ve tâbiînden sonra rivayet eden râvi de düşerse buna da mürsel hadis denir.⁵⁵

el-Uchûrî, yukarıda zikredilen konu ile alâkalı olarak şöyle bir örnek vermiştir: Bir gün Kayser'in elçisi Peygamberimiz ile sohbet etmiştir. Lâkin henüz Müslüman değildir. Peygamber Efendimiz 'in vefatından sonra Müslüman olan bu elçi, Peygamber Efendimiz'den duyduklarını daha sonra rivayet etmiştir. Peygamber Efendimiz'den sonra Müslüman olduğu için tâbiînden sayılan bu elçi, Peygamberimiz 'den rivayet ettiği sözler, mürsel hadis olarak kabul edilmiştir. el-Uchûrî'ye göre, daha önce kâfir olarak Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunduğu için rivayetleri, mürsel değil mevsul olarak kabul edilmelidir.⁵⁶

İbn Hacer'in mürseli sadece tâbiîne has kılmasını eleştiren el-Uchûrî, konuya dair bir örnek vermiştir. Muhammed b. Ebu Bekr (ö.38/658), mümeyyiz değilken Peygamberimiz'den birtakım sözler işitmiş ve bunları rivayet etmiştir. el-Uchûrî'ye göre mümeyyiz olmayan

⁵¹ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 45.

⁵² İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 46.

⁵³ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 236.

⁵⁴ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 53.

⁵⁵ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 276.

⁵⁶ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 279.

sahabenin rivayeti mürsel olarak kabul edilmiştir. Hâlbuki onlar sahabeler, lâkin rivayet ettikleri mürseldir.⁵⁷

2.2.10. Müdelles

İbn Hacer'e göre bir râvide tedlis sabit olmuşsa bunun hükmü şu şekildedir: Bu râvi, şayet adil bir ravi ise hadisi şeyhinden işittiğine delâlet edecek sarâhaten bir sîga kullanmadığı müddetçe rivayeti makbul değildir.⁵⁸ Bu konuda el-Uchûrî, İbn Hacer'e karşı çıkmıştır. Ona göre bir râvide tedlis sabit olmuşsa bu râvi, adil râvi olarak nitelendirilemez. Çünkü âlimler şöyle bir kanaate sahiptirler: "Tedlis, yalanın kardeşidir." O nedenle tedlise karşı çıkmışlardır.⁵⁹

Adil bir ravi, şeyhinden sarâhaten işittiğini ifade ederse onun haberi makbûldür. Kanaatimizce, İmam el-Uchûrî'nin bu görüşü isabetli değildir.

2.2.11. Muzdarîb

İbn Hacer'e göre muhalafet, râvinin değiştirilmesi ile olursa ve iki rivayetten birini diğerine tercih etme imkânı da yoksa bu tür hadislere "muzdarîb" denir.⁶⁰ el-Uchûrî'ye göre İbn Hacer'in sözünün gerektirdiği şey, sadece bu gibi bir durum olursa muzdarîb olur. Hâlbuki muzdarîb rivâyet, sadece bu şekil ile sınırlı olmadığından itirazda bulunmuştur. el-Uchûrî, eğer bir râvi bir hadisi farklı şekillerde rivayet ederse ona da "muzdarîb hadis" denileceği görüşündedir. Yine ona göre aynı hadisin muhtelif bir şekilde rivayet edilmesi durumunda da "muzdarîb hadis" olur.

Bir hadisin diğer bir hadise tercih edilememesi durumunda da o hadis, el-Uchûrî'ye göre muzdarîb hadis olur. Fakat bir hadis diğer bir hadise tercih edilebilirse bu durumda kabul edilecek olan hadis, tercih edilen hadistir. Bu hadise muzdarîb denilemez. Mercuh olan görüş, bu durumdaki hadisin şâz ya da münker olarak kabul edilmesidir.⁶¹

SONUÇ

İbn Hacer el-Askalânî, hadis usûlü ilmi alanına muazzam katkılar yapmış ve alanında otoriter bir âlim olarak kabul edilmiştir. İbn Hacer'in yazmış olduğu *Nuhbetu'l-Fiker fi*

⁵⁷ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 286.

⁵⁸ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 55.

⁵⁹ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 293.

⁶⁰ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 63.

⁶¹ Kaysî, *Haşiyetü el-Uchûrî*, 226-227.

Mustalahi ehli'l-eser ve *Nuzhetu'n-Nazar fi Tavzîhi Nubhetu'l-Fiker* isimli eserleri İslam ulemâsı tarafından rağbet görmüş ve üzerine şerh, hâşiye, ta'lik gibi farklı türde pek çok çalışma ortaya konulmuştur. Ali b. Muhammed el-Uchûrî de bu alanda hâşiye türü çalışma yapmış âlimlerden biridir. İmam el-Uchûrî, hâşiyesinde İbn Hacer'i gerek hadis konuları gerek nahiv kuralları ile alâkalı birçok konuda tenkit etmiştir.

İmam el-Uchûrî'nin *Nuzhe* üzerine yazmış olduğu hâşiyesini incelediğimiz zaman onun şöyle bir metot izlediğini görmekteyiz, hadis usûlü terimlerini izah ederken bazen İbn Hacer'in yapmış olduğu tanıma itiraz etmiştir. Bazen de mânâyı bir kenara bırakıp lafza önem vermiş ve bu yönde eleştiride bulunmuştur. Kimi zaman da gramer açısından İbn Hacer'e itirazda bulunmuştur. Müellif, bazı konularda şayet İbn Hacer ile hemfikir ise bu sefer de başka âlimlerin İbn Hacer'e olan tenkitlerini naklettiği görülmektedir.

İncelemelerimiz neticesinde imam el-Uchûrî'nin eseri hakkında şunu söylemek mümkündür: Müellifin eserinin, hâşiye türü özelliklerini ortaya koyan bir çalışma olduğu söylenilemez. Eserin bazı konularla sınırlı olarak hâşiyeden ziyade reddiye olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, müellifin konuya getirmiş olduğu eleştirilere ve itirazlara bakıldığında kimi yerde konuyu dağıttığı bile söylenebilir. Fakat bazı yerlerde de hâşiye türü özelliğine uygun olarak kısa ve öz bir anlatım biçimi ortaya koymuştur. Müellif, İbn Hacer'in görüşüne katılmadığı hususlarda söz konusu görüşün yanlış olduğunu veya katılmadığını ifade etmek ile yetinmiştir.

İmam el-Uchûrî, çoğu kere nakil yapma yöntemini kullanmıştır. *Hâşiye*'sinde seksen küsur yerde İbn Hacer'i eleştirmekle birlikte çoğu yerde onun görüşüne tâbi olmuş ve diğer âlimlere karşı onu savunmuştur. Bunu yaparken de birçok nakilde bulunmuştur. Bazen İbn Hacer'in metnini ibâre sebebiyle eleştiren İmam el-Uchûrî, onun ibarelerde takdîm-te'hîr yapması gerektiğini söylemiştir. Bazı ibarelerde de gramer açısından eleştiriye tabi tutmuştur. Onun İbn Hacer'e yönelttiği her itirazın isabetli olmadığını kanaatindeyiz.

İmam el-Uchûrî'nin mensubu olduğu fikhî mezhebi dikkate alındığında, âlimin yapmış olduğu hiçbir itirazında mezhep taassubunda bulunmadığı görülmektedir. Onun, eserinde ortaya koyduğu itirazlar ve hadis usûlü terimlerine dair değerlendirmelerinin kimisi, hadis usûlünde bilinen kaide ve tanımlardan farklıdır.

Hâşiye türü çalışmalar, metinden ziyade şerhteki bazı güç ve kapalı ifadeleri açıklama, tamamlayıcı bilgi verme ve yerine göre eleştirme amacı taşıyan çalışmalardır. Fakat el-Uchûrî'nin hâşiyesinin büyük bir kısmı reddiye mahiyetinde olduğundan çoğu konularda İbn

Hacer'i ya konuya dair görüşünde ya da ibaresinde eleştirmiştir. Bu eleştiri metodu, kimi zaman da nakilde bulunduğu âlimlerin görüşleri üzerine yapılmıştır.

Müellif, İbn Hacer'in *Nuzhe*'sine açıklık getirirken en çok kullandığı kaynakları özenle seçtiği kanaatindeyiz. Denilebilir ki imam el-Uchûrî, bizzat birinci kaynaktan bilgileri alıp aktarmıştır. Çünkü müellifin en çok nakillerde bulunduğu âlimler, İbn Hacer'in ders halkasında bizzat bulunmuş olan İbn Ebû Şerîf (ö.906/1500), İbn Kutluboğa (ö.878/1474) gibi âlimlerdir. Söz konusu âlimlerin İbn Hacer'den bizzat ilim alması ve el-Uchûrî'nin de bu âlimlerden nakilde bulunması, İbn Hacer'in hadis anlayışını ve *Nuzhe*'sini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Gerek el-Uchûrî gerek onun nakillerde bulunduğu başka âlimler, İbn Hacer'e basit ve gereksiz itirazlarda buldukları da görülmektedir. el-Uchûrî'nin ve incelediğimiz başka âlimlerin İbn Hacer'in, örneğin metni zahirinden çıkardığı, ibarede takdim-tehir yapması gerektiği gibi eleştirilerde bulunmaları yersizdir. Şârihler, mâna ile ilgili İbn Hacer'in bir eksikliğini bulamayınca lafız ya da nahiv konusunda eleştiriye gitmişlerdir. Sanki metnin yazarı İbn Hacer değilmiş gibi ona uygun olmayan gereksiz itham ve itirazlarda buldukları tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdüsselâm el-Hasenî el-Kadirî el-Fâsî (ö.1187/1773). *Neşrü'l-Mesânî li-Ehli'l-Karnî'l-Hâdî Aşer ve's-Sânî*. nşr. Muhammed Haccî -Ahmed Tevfik. Rabat, 1982.

Bağdatlı İsmail Paşa. *İzâhü'l-Meknûn fi' ez-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn*. nşr. Kilisli Muallim Rıfat-Şerâfeddin Yaltkaya. İstanbul: y.y,1945-1947.

Çavuşoğlu, Ali Hakan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* "Uchûrî" md. c. 42.

El-Hâcevî es-Seâlibî, Muhammed (1376/1956). *El-Fikri's-Sâmî fî Târîh-i'l-Fıkhü'l-İslamî*. Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

El-Uchûrî, Alî b. Muhammed (1066/1655). *Hâşiyetü alâ Şerhi Nuhbetü'l-fiker*. thk. Halil el-Kaysî. Kerkük:Dâru İbn Hazm, 2016.

İbn Hacer, *Hadîs İstılahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*. trc. Talat Koçyiğit. Ankara: y.y, 1971.

İbn Kutluboğa, Abdullah es-Sûdûnî el-Cemâlî. *Hâşiyetü İbn Kutluboğa* (el-Kavlu'l-Mubteker alâ Şerhi Nuhbeti'l-Fiker). Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.

Kârî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan Nureddin. *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahât Ehli'l-Eser*. thk. Muhammed Nezzâr -Heysem Nezzâr Temim. Beyrut:Dârü'l-Erkâm, ts.

Kettânî, Muhammed Abdulhay Haseni. *Fihrisül-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselselât*. thk. İhsan Abbas.1-2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1402/1982.

Mahlûf, Muhammed (ö. 1360/1941). *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*. thk. Abdülmecid Hayalî. Beyrut: Daru'l- Kütübi'l- İslamiyye, 2. Basım, 1424/2003.

Muhammed Emîn b. Fazlillâh el-Muhibbî (1111/1699). *Hulâsatü'l-Eser fî Ayâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer*. Beyrut: Dâru Sadr, ts.

Venîs, “Tercemetü'ş-Şeyhi'l-Allâmeti alâ Nureddin el-Üchûrî el-Mâlikî”,16.06.2016.
<https://www.alukah.net/Liberay>